

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΙΑΜΒΙΚΟ ΤΡΙΜΕΤΡΟ

Τοὺς παλαιότερους ιαμβικούς τρίμετρος στίχους τοὺς ἔχουμε μαρτυρημένους στὸν *Μαργίτη*, ἓνα ποίημα ποὺ ἔφτασε ὡς ἐμᾶς μὲ τὸ ὄνομα τοῦ 'Ομήρου' ἀνάμεσα στοὺς δακτυλικούς ἐξάμετρος στίχους τοῦ ποιήματος αὐτοῦ ἐμφανίζονται ποῦ καὶ ποῦ καὶ μερικοὶ ιαμβικοὶ στίχοι. Ἀπὸ τοὺς παλαιότερους ποιητὲς ποὺ ἔγραψαν ποιήματα καὶ στὸ μέτρο αὐτὸ εἶναι ὁ Ἀρχίλοχος ὁ Πάριος. Ἄλλοι ὀνομαστοὶ παλαιοὶ ιαμβογράφοι ἦταν ὁ Σημωνίδης ὁ Ἀμοργῖνος καὶ ὁ Ἰππῶναξ ὁ Ἐφέσιος. Τὸ ιαμβικὸ τρίμετρο ἔγινε ἀργότερα τὸ συνηθέστερο μέτρο τῶν διαλογικῶν μερῶν τῆς τραγωδίας καὶ τῆς κωμωδίας. Ποιὸ ἦταν τὸ στοιχεῖο ποὺ ἔκαμε ὥστε τὸ μέτρο αὐτὸ νὰ γίνῃ τελικὰ τὸ πιὸ κατάλληλο γιὰ τὰ διαλογικὰ μέρη τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν δραμάτων τὸ μαθαίνουμε ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη: *Ποιητ.* 1449 a 24-28 «μάλιστα γὰρ λεκτικὸν τῶν μέτρων τὸ ιαμβεῖόν ἐστίν· σημεῖον δὲ τούτου, πλεῖστα γὰρ ιαμβεῖα λέγομεν ἐν τῇ διαλέκτῳ τῇ πρὸς ἀλλήλους, ἐξάμετρα δὲ ὀλιγάκις καὶ ἐκβαίνοντες τῆς λεκτικῆς ἀρμονίας»· *Ῥητορ.* 1408 b 33-35 «ὁ δ' ἰαμβος αὐτῆ ἐστίν ἡ λέξις ἢ τῶν πολλῶν (διὸ μάλιστα πάντων τῶν μέτρων ιαμβεῖα φθέγγονται λέγοντες)» (πβλ. καὶ *Ῥητορ.* 1404 a 30).¹

Ὁ ιαμβικὸς τρίμετρος στίχος ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία ιαμβικὰ μέτρα
(X ' U '):²

X ' U ' X ' U ' X ' U ' 2,4

1. Ἀπὸ τοὺς στίχους ποὺ ἔχουμε στὴ νεοελληνικὴ μας ποίηση ὁ πιὸ «λεκτικὸς» εἶναι ἀσφαλῶς ὁ δεκαπεντασύλλαβος: δὲν εἶναι, πράγματι, λίγες οἱ φορὲς ποῦ, καθὼς μιλοῦμε, λέμε δεκαπεντασύλλαβους στίχους, κι ἂς μὴ τὸ ἀντιλαμβανόμαστε (π.χ.: «δὲν πρόλαβα νὰ τοῦ τὸ πῶ κι ἐκεῖνος εἶχε φύγει»).

2. Ἐνας ιαμβικὸς ποὺς ἀποτελεῖται ἀπὸ μία βραχεῖα καὶ μία μακρὰ συλλαβὴ (U —). Τὸ ιαμβικὸ μέτρο εἶναι μία ιαμβικὴ διποδία (πβλ. σ. 24), στὴν πραγματικότητα ὅμως τὸ πρῶτο στοιχεῖο ἐνὸς ιαμβικοῦ μέτρου εἶναι ἄ λ ο γ ο, μπορεῖ δηλ. νὰ καλυφθῇ ἀπὸ βραχεῖα ἢ μακρὰ συλλαβὴ (syllaba anceps, πληθ. syllabae ancipites ἢ ἀπλῶς ancipitia· σύμβολο: X) (πβλ. καὶ σ. 33 σημ. 6).

3. Ἡ τελευταία συλλαβὴ τοῦ στίχου μπορεῖ καὶ ἐδῶ (πβλ. σ. 34 σημ. 1) νὰ εἶναι στὴν πραγματικότητα βραχύχρονη, γιὰ τὸ μέτρο ὅμως λογαριάζεται μακρόχρονη.

4. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἀκατάληκτο ιαμβικὸ τρίμετρο στίχο συναντοῦμε ὡς ἀπαγγελλόμενο

Φανερό είναι η επιθυμία των ποιητών, με το τέλος του στίχου να ολοκληρώνεται και το νόημα. Το φαινόμενο του διασκελισμοῦ, τῆς νοηματικῆς δηλ. συνδέσεως τοῦ τέλους ἑνὸς στίχου με τὴν ἀρχὴ τοῦ ἐπόμενου στίχου,¹ ἀπαντᾷ ἰδιαίτερα συχνὰ στοὺς ἰαμβικούς τρίμετρος στίχους τοῦ Σοφοκλῆ, σὲ σημεῖο πού ὁ ποιητὴς αὐτὸς νὰ ἀνέχεται στὸ τέλος τοῦ στίχου ἀκόμη καὶ ἐκθλιβόμενη λέξη (ἤδη οἱ ἀρχαῖοι χαρακτηρίζαν τὸ «εἶδος» αὐτὸ Σοφοκλείον· πβλ. Χοιροβοσκόν στὸ Ἐγχειρίδιον τοῦ Ἡφαιστίωνος 226, 17 ἐξ. Consbgr. «ἐξαιρέτως παρὰ Σοφοκλεῖ... ὥστε καλεῖσθαι τὸ εἶδος Σοφοκλείον» π.χ.

Οἰδ. Τ. 332 ἐγὼ οὐτ' ἐμαυτὸν οὔτε σ' ἀλγυνῶ. τί ταυτ'
ἄλλως ἐλέγχεις;

791 ὡς μητρὶ μὲν χρεῖη με μειχθῆναι, γένος δ'
ἀτλήτον ἀνθρώποισι δηλώσοιμ' ὄραν).

Πβλ. καὶ Ἀριστοφ. Ὄρν. 1716-17:

χωρεῖ, καλὸν θέαμα· θυμιαμάτων δ'
αἶθραι διαφαίρουσι πλεκτάνην καπνοῦ.

Δὲν εἶναι ἐπίσης σπάνιοι στὸν Σοφοκλῆ οἱ στίχοι πού τελειώνουν με προκλιτικὴ λέξη ἢ οἱ στίχοι πού ἀρχίζουν με λέξη ἐγκλιτική. Π.χ.:

Φιλ. 263 ὁ τοῦ Ἡοῖαντος παῖς Φιλοκίτης, δὲ οἱ
δισσοὶ στρατηγοὶ

Οἰδ. Τ. 1084 τοῖσδε δ' ἐκφῶς οὐκ ἂν ἐξέλθοιμ' ἔτι
ποτ' ἄλλος

ΤΟΜΕΣ

Οἱ κυριότερες τομές στὸ ἰαμβικὸ τρίμετρο εἶναι:

1) ἡ πενθημιμερὴς ὕστερα ἀπὸ τὸ δεύτερο ἄλογο:

Αἰσχ. Πέρσ. 197

πίπτει δ' ἐμὸς παῖς, | καὶ πατὴρ παρίσταται
— ' υ ' — | ' υ ' υ ' υ ' —

Σοφ. Οἰδ. Τ. 1

ὦ τέκνα, Κάδμου | τοῦ πάλαι νέα τροφή
— ' υ ' — | ' υ ' υ ' υ ' —

στίχο καὶ τὸν καταληκτικὸ ἰαμβικὸ τρίμετρο. Πβλ. Ἀρχιλ. ἀπόσπ. 112, 2 D. πολλὴν κατ'
ἀχλὺν ὀμμάτων ἔχευεν.

1. Στὸν δεκαπεντασύλλαβο τῶν δημοτικῶν μας τραγουδιῶν εἶναι ὀλοφάνερη ἡ ἐπιθυμία τοῦ ποιητῆ στὸ τέλος τοῦ στίχου νὰ τελειώῃ καὶ ἡ φράση του («νόμος τῆς ἰσομετρίας»): ἔτσι ὁ ἀκροατὴς δὲν δυσκολεύεται καθόλου νὰ παρακολουθήσῃ τὸ νόημα τοῦ κάθε στίχου καί, στὸ τέλος τέλος, τὸ νόημα τοῦ ποιήματος. Τὸ ἴδιο βέβαια ἰσχύει καὶ στοὺς ἄλλους στίχους πού χρησιμοποίησε ἡ δημοτικὴ μας ποίηση. Καθὼς ὅμως περνοῦμε ἀπὸ τὴ λαϊκὴ ποίηση στὴν προσωπικὴ ποιητικὴ δημιουργία, ἐδῶ πιά συναντοῦμε τὸ φαινόμενο τοῦ διασκελισμοῦ: ὁ ποιητὴς δὲν αἰσθάνεται ὑποχρεωμένος νὰ κλείσῃ ἕνα νόημα σ' ἕνα στίχο καὶ δέχεται νὰ ὀλοκληρώσῃ τὴ σκέψῃ του περνώντας ἀπὸ τὸν ἕνα στίχο στὸν ἄλλο. Τὸ ἴδιο συνέβαινε καὶ στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ ποίηση: σὲ ἄλλους ποιητῆς, τοὺς ἐπικούς π.χ., διακρίνουμε τὴν ἐπιθυμία τους νὰ ὀλοκληρώσουν τὴ φράση τους στὸ τέλος τοῦ στίχου τους (μὲ ἀποτέλεσμα, ἡ στίξη νὰ γίνεταί ὄλο καὶ πῶ σπάνια πρὸς τὸ τέλος τοῦ στίχου), καὶ ἄλλους πάλι τοὺς βλέπουμε νὰ ἐπιτρέπουν στὸν ἑαυτό τους τὸ πέρασμα στὸν ἐπόμενον στίχο.

Εὐρ. Μήδ. 1

εἴθ' ὄφελ' Ἀργοῦς | μὴ διαπτάσθαι σκάφος
— ' υ ' — | ' υ ' — ' υ '

2) ἡ ἐφθημιμερῆς ὕστερα ἀπὸ τὸ δεύτερο βραχύ:

Αἰσχ. Πέρσ. 189

τεύχειν ἐν ἀλλήλησι | παῖς δ' ἐμὸς μαθὼν
— ' υ ' — ' υ | ' υ ' υ '

Σοφ. Οἰδ. Τ. 3

ικτηρίοις κλάδοισιν | ἐξεστεμμένοι
— ' υ ' υ ' υ | ' — ' υ '

Εὐρ. Μήδ. 25

τὸν πάντα συντήκουσα | δακρύοις χρόνον
— ' υ ' — ' υ | ' υ ' υ '

Χρήσιμη ὑπόδειξη γιὰ τὴν ἀπαγγελία τῶν λαμβικῶν τρίμετρων στίχων: Καὶ στὴν περίπτωσιν τῆς πενθημιμεροῦς καὶ στὴν περίπτωσιν τῆς ἐφθημιμεροῦς τομῆς ἡ πρώτη συλλαβὴ ὕστερα ἀπὸ τὴν τομὴ εἶναι πάντοτε τονισμένη.

Ἔχουμε ἤδη πῆ (βλ. σ. 26) ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ποιηταὶ ἀπέφευγαν νὰ διαιροῦν τοὺς στίχους τοὺς σὲ δυὸ ἀκριβῶς ἴσα μέρη. Μιὰ τέτοιου εἴδους μέση τομὴ εἶναι καὶ στοὺς λαμβικούς τρίμετρος στίχους πολὺ σπάνια: στοὺς παλαιούς λαμβογράφους εἶναι σχεδὸν ἀνύπαρκτη¹ στὸν Αἰσχύλο καὶ στὸν Σοφοκλῆ εἶναι ἀκόμη σπάνια (πβλ. π.χ. Αἰσχ. Πέρσ. 469 πεζῶ παραγγείλας | ἄφαρ στρατεύματι, Προμ. Δεσμ. 640 οὐκ οἶδ' ὅπως ὑμῖν | ἀπιστήσαι με χρεή, Σοφ. Ἡλ. 330 κοῦδ' ἐν χρόνῳ μακρῶ | διδαχθῆναι θέλεις): αἰσθητὰ συχνότερη εἶναι στὸν Εὐριπίδην (π.χ. Ἡρακλ. 1301 τί δῆτά με ζῆν δεῖ; | τί κέρδος ἔξομεν), καὶ αὐτὸς ὁμοίως προσπαθεῖ, σχεδὸν πάντοτε, νὰ μειώσῃ τὴν ἀσχημὴ ἀκουστικὴ ἐντύπωση ποὺ προκαλεῖ αὐτὴ ἡ μέση τομὴ βάζοντας στὴ θέση αὐτῆ ἐκθλιβόμενὴ λέξη: ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ ἐκθλιψὴ προϋποθέτει γρήγορη συμπροφορὰ τῶν δυὸ γειτονικῶν λέξεων· μὲ αὐτὴν ἀκριβῶς τὴ συμπροφορὰ ὁ ποιητὴς πετυχαίνει ὥστε ἡ μέση τομὴ του νὰ περνᾷ σχεδὸν ἀπαρατήρητη. Π.χ.: Ἰππόλ. 33 τὸ λοιπὸν ἀνόμαζ' | ἐνιδρῦσθαι θεῶν, 322 τί γὰρ τὸ δεινὸν τοῦθ' | ὁ σ' ἐξαίρει θανεῖν, Βάκχ. 254 θύρσον μεθήσεις χεῖρ', | ἐμῆς μητρὸς πάτερ, Ἡρακλ. 456 ὦ μοῖρα δυστάλαιν' | ἐμὴ τε καὶ τέκνων (πβλ. ὁμοίως καὶ Αἰσχ. Πέρσ. 493 χώραν ἀφικόμεσθ', | ἐπ' Ἀξιοῦ πόρον, Ἀγ. 833 φίλον τὸν εὐτυχοῦντ' | ἄνευ φθόνων σέβειν).

1. Παράδειγμα ἐξαιρέσεως:

Σημων. 9 D. τί ταῦτα διὰ μακρῶν | λόγων ἀνέδρομον;
υ ' υ υ υ — ' | υ ' υ ' υ '